

EN EL QUART CENTENARI DE LA SEVA MORT: ANTONI OLIBA I EL DRET CATALÀ

Antoni Vaquer Aloy
Professor titular de dret civil
Universitat de Lleida

Enguany es compleix el quatre-cents aniversari de la mort d'un dels més grans juristes catalans, Antoni Oliba, autor dels *Commentarii de Actionibus* i del *Commentarius ad usat. Alium namque*. Sembla aquesta una bona raó per a recordar i reivindicar la seva figura, precursora en molts aspectes del tractament del dret català.

1. APROXIMACIÓ BIOGRÀFICA¹

Antoni Oliba² va néixer a Porta,³ a la vall de Querol (Alta Cerdanya), l'any 1534.⁴ Es va casar amb una Cadell, de la qual no coneixem el nom, amb la qual

1. Un estudi biogràfic més complet a l'estudi introductor de Carlos J. MALUQUER DE MOTES i Antoni VAQUER ALOY de la reedició anastàtica del *Commentarii de Actionibus* (Antoni OLIBA, *Comentaris sobre «De Actionibus»*, col·lecció «Textos Jurídics Catalans», Generalitat de Catalunya, Departament de Justícia, Barcelona, 1988).

2. Hom aprecia una vacil·lació freqüent quant a la grafia entre *Oliva* i *Oliba*. Cal preferir la forma *Oliba*, que és la que utilitza l'autor no només en llurs obres (sota la forma llatinitzada *Olibanus*), sinó també en els autògrafs continguts en la percepció de salaris de l'Estudi General de Lleida (Arxiu de la Catedral de Lleida, caixó 151, paquet 4, núm. 7203, f. 38r, reproduït a la reedició anastàtica esmentada a la nota anterior, p. XLV) i en la declaració dels doctors de la Reial Audiència sobre el tema dels pedrenyals d'11 de setembre de 1600 (ACA, CA, 344).

3. «Porta, unde mihi origo est», escriu Oliba en la descripció de la vall de Querol que conté a la seva obra *Commentarius ad usat. Alium namque de Iure fisci lib. 10 constit. Cathalonie*, Barcelona, 1600. Aquest text ha estat traduït al català per Maties DELCOR, «Una descripció de la Vall de Querol del juriconsult Antoni Oliba (s. XVI)», *Urgellia*, VIII, 1986-7, p. 431 i s.

4. Oliba diu en el prefaci (n. 23) al *Commentarium de actionibus*, Barcelona, 1606: «in anno

cosa va emparentar amb els senyors d'Arsèguel i reputats bandolers.⁵ Fruit d'aquest matrimoni fou una única filla, Rosa Oliba i Cadell, que es va casar amb Hipòlit de Montaner,⁶ senyor de Gàver (la Segarra), prior de la cort del veguer de Barcelona, assessor de la Batllia General (1594), advocat fiscal patrimonial (1612) i doctor de la Reial Audiència.

Oliba va estudiar dret a Tolosa de Llenguadoc i a Lleida, ciutat on es va doctorar i on va decidir instal·lar-se i on potser va provar l'exercici com a advocat.⁷

1584, & etatis meae ferme quinquagesimo». No considerem correcta, doncs, la data de 1560 com a any de naixement que li atribueix el *Diccionari biogràfic Albertí*, III, Barcelona, 1969, veu *Oliba*.

5. Sobre els bàndols cadell i nyerro, últimament la monografia de Xavier TORRES SANS, *Nyeros i Cadells: bàndols i bandolerisme a la Catalunya moderna (1590-1640)*, Barcelona, 1993.

6. «Rosam Oliba & de Cadell eius unicum & charam filiam, coniugemq. meam dilectissimam», escriu Hipòlit Montaner al començament (n. 1) del prefaci al segon volum del *Commentarium de actionibus*; i així, al llarg de les addicions, per a referir-se a la cita d'Oliba emprà la fórmula «socer» (add. ad cap. 1, n. 7, 12 i 13; ad cap. 4, introducció i n. 2, etc.). Es palesa igualment en l'escut del nét d'Oliba, Jeroni de Montaner, Oliba i Cadell, inclòs també en aquest segon volum, que conté les armes dels Cadell.

7. Així ho explica l'autor en el prefaci al vol. I del *Commentarii de actionibus*, n. 2: «post finitum legalis scientiæ legitimum cursum, quem in Universitate Ilerden. & Tolosana confeceram, annis aliquot in gymnasium Ilerden. postea transactis, quos in lectura ordinaria iuris civilis consumpti: cum statuissem sedem collocare in civitate ista quae metropolis est, & caputprovinciae, doctor creatus, & renunciatus ad negotia forensia & concertatorias quaestiones omnem animi conatum, studiumque contuli». Idèntiques dades a Gerardus Ernestus FRANCKENAU, *Sacra themidis hiapaniae arcana*, Matriti, 1780, §§ 30 i 31 (traducció castellana de M. Ángeles DURAN RAMOS, Madrid, 1993); Félix TORRES AMAT, *Memorias para ayudar a formar un diccionario crítico de los escritores catalanes*, Barcelona-Sueca, reimpr. 1973, veu *Oliba*; *Diccionari biogràfic Albertí*, op. cit.; DELCOR, op. cit., p. 431; Xavier TORRES SANS, *Diccionari d'història de Catalunya*, Barcelona, 1992, veu *Oliba*. Un resum més ràpid de la vida d'Oliba en el poema de Joan MITJAVILA, que es presenta com a deixeble seu, inclòs a l'inici del vol. I del *Com. de actionibus*.

De manera diferent, J. CAPEILLE, *Dictionnaire de biographies roussillonnaises*, Perpinyà, 1910, veu *Oliba*, a banda que va iniciar els seus estudis de dret a Perpinyà, afirma que va ser en la Universitat d'aquesta vila del Rosselló on es va doctorar l'any 1580. La font d'informació de CAPEILLE és la notícia biogràfica que apareix a l'*Annuaire statistique et historique du Département des Pyrénées-Orientales pour l'année 1834* (Perpinyà, 1834), que tanmateix no ens forneix cap font documental. Pel que fa a la versemblança d'aquesta informació, només sabem que l'any 1567, en rebre el salari de l'Estudi General de Lleida, Oliba és descrit com a «batxiller» (Arxiu de la Catedral de Lleida, caixó 151, paquet 4, núm. 7203, f. 38r), la qual cosa coincideix amb la seva no-qualificació com a doctor quan l'any 1567 ocupa transitòriament una lectura de lleis a Barcelona (i cobra la meitat que Jaume Mir, que sí que era doctor), mentre que l'any 1576-1577 és titllat de «doctor eminent y solemne» (Antonio DE LA TORRE Y DEL CERRO, *Provisión de Cátedras en la Universidad de Barcelona de 1559 a 1596. Discurso Inaugural leído en la solemne apertura del curso académico de 1926 a 1927 ante el claustro de la Universidad de Barcelona*, Barcelona, 1926, p. 17 i 18); i, encara abans, quan és nomenat advocat fiscal patrimonial a la cort del batlle i veguer de Puigcerdà, el 1575, és qualificat de doctor en ambós drets (*infra*, nota 19?).

De Lleida va passar a Salamanca a estudiar retòrica, i va entrar en contacte amb les universitats de Coïmbra, Valladolid, Alcalà i Granada. De retorn a Lleida, la seva presència com a intèrpret de dret civil a l'Estudi General l'hem documentada entre els anys 1564 i 1572, encara que amb alguns períodes d'absència.⁸ De la Universitat de Lleida, Oliba va passar a la de Barcelona, en la qual ja havia ocupat una lectura de lleis l'any 1567. Des de 1576-1577 fins a 1580-1581 va romandre en la lectura de lleis, i l'any 1581-1582 va passar a la de cànons, fins a la seva incorporació a l'Audiència.

Quant a l'activitat professional, ultra les tasques docents, Oliba va exercir com a advocat. En particular, cal destacar que era advocat de l'arquebisbe, del capítol de Tarragona i del braç militar;⁹ Oliba va deixar la universitat per integrar-se en l'Administració reial a Catalunya. Primerament, el rei el nomenà jutge ordina-

8. A partir dels salaris pagats per l'Estudi General de Lleida, la seva activitat va ser la següent (Arxiu de la Catedral de Lleida, caixó 151, paquet 4, núm. 7203): el mes de desembre de 1564 es paga a micer Oliba, per 22 lliçons, 4 lliures i 8 sous (f. 27v); el 16 de maig de 1565, per 53 lliçons, 10 lliures i 12 sous (f. 29v); el 22 de desembre de 1565, per 21 lliçons, 4 lliures i 8 sous (f. 32r); no consta, però hauria de correspondre's amb Sant Joan de 1566, per 58 lliçons, 10 lliures i 16 sous (f. 33v); el 24 de desembre, per 30 lliçons, 7 lliures (f. 36v); el 2 de juliol de 1567, en què és qualificat de *bachiller*, per 45 lliçons, 9 lliures (f. 38r); el 24 de desembre, «a micer Oliba substitut en leys nihil, quia non legit» (f. 41r); l'1 de juliol de 1568, per 27 lliçons consta que «ha pagat lo Sr. Bisbe» (f. 44r); el 22 de desembre de 1568 i el 27 de juny de 1569 no apareix en la nòmina; el 24 de desembre de 1569 apareix en nòmina un Francesc Oliba, qui per 40 lliçons no consta haver cobrat res (f. 53r); el 14 de juny de 1570, per 57 lliçons, 5 lliures (f. 56r); el 23 de desembre, per 40 lliçons «lo Studi paga 10 y les altres lo Sr. Bisbe» (f. 59r); el 26 de juny de 1571, per 27 lliçons, 5 lliures (f. 63v); el 24 de desembre, per 41 lliçons, 10 lliures i 5 sous (f. 66v); el 28 de juny de 1572 la casella d'Oliba és en blanc (f. 72v); el mes de desembre de 1572, per 40 lliçons, 20 lliures, i l'any 1573 ja no apareix en nòmina.

La presència d'Oliba com a professor ve confirmada per Francesc MOLÍ (MOLINUS), *De brachio seculari Ecclesie præstando, & motuis iudicium auxiliis celeberrimus commentarii*, Barcelona, 1607, lib. 1, cap. 3, n. 6, cap. 7, n. 2 i cap. 8, n. 19, i *Tractatus celebris, et insignis de ritu nuptiarum, et pactis in matrimonio conventis*, Barcelona, 1617, lib. 2, diff. 7, n. 47, qui el qualifica de *præceptor* i amb el qual arriba a coincidir com a professor (ho fou de cànons i intèrpret de dret reial), així com per Miquel CORTIADA (Michael de), *Decisiones Cancellarii et Sacri Regii Senatus Cathalonie*, t. 3, dec. 135, qui l'esmenta a la llista de destacats juristes sortits de l'Estudi General de Lleida, i afirmen (n. 12) que «in ea Cathedram legalis scientia obtinuit», dada que no hem pogut confirmar en cap altra font, però que consta en la Consulta del Consell d'Aragó de 22 de gener de 1598 en què es proposa regent (ACA, CA, 225). Un altre destacat jurista lleidatà, Francesc FERRER, *Commentarius analyticus ad Constitutionem ex insignioribus Principatus Cathalonie primam, sub titulo soluto matrimonio, incipientem Hac nostra, Ilerdæ*, 1629, t. 1, decl. 8, el qualifica de *magister* seu.

9. *Dietaris de la Generalitat de Catalunya*, vol. III, Barcelona, 1996, anys 1578-1611, p. 52 i 68, respectivament: «lo magnific misser Antoni Oliba, advocat, segons dix, del il.lustrissim y reverendissim senyor archabisbe de Tarragona y reverent Capítol dels canonges de la Seu de dita ciutat»; «lo magnific misser Antoni Oliba, advocat del estament militar». Altres exemples d'aquesta activitat com a assessor, p. 2, 8, 18, 26, 28, 36, 39, 53, 62, 66 i 88.

ri i assessor de la vegueria de Puigcerdà a Madrid el 18 de maig de 1572 per un trienni.¹⁰ Acabat aquest trienni, fou nomenat també pel rei a San Lorenzo (de El Escorial) el 4 de juny de 1575 advocat fiscal patrimonial a la cort del batlle i del veguer de Puigcerdà.¹¹

Finalment, el 29 de març de 1584, fou nomenat doctor de la Reial Audiència.¹² Proposat per a regent, va acabar ocupant la plaça d'advocat fiscal i doctor de la tercera sala de l'Audiència, en sengles nomenaments del rei a València, el 20 de març de 1599.¹³

Cal esmentar la seva activa participació en les Corts de Barcelona de 1599, i en algunes ambaixades del rei als braços.¹⁴ Tractador en aquestes Corts, la seva intervenció en el decurs final fou més que destacada, ja que va aconseguir eliminar —si més no temporalment— totes les constitucions proposades pel rei que els braços consideraven contràries al dret de la terra.¹⁵ El rei el va nomenar proveïdor dels greuges.¹⁶

La seva activitat pública, tanmateix, no va estar mancada de polèmica, sobretot com a conseqüència de les tenses relacions amb el virrei duc de Feria. El virrei no sols aprofitava qualsevol avinentesa per a desqualificar-lo com a persona «en los otros negocios de gobierno segun lo he visto en nuestra Junta es totalmente inepto, de pareceres peregrinos, dificultosos y ympracticables, el modo de tratar con la gente y curiales aspero, mal sufrido y de poca gravedad, [...] y asimismo le falta el trato de su persona y aquel decoro exterior que ha menester el cargo que agora le quieren poner»,¹⁷ sinó que, especialment, l'acusava de pertànyer a la ban-

10. ACA, Canc., 4290, f. 16r.

11. «Nos Philippus [...] quia in presentiam vaccat apud nostram regiam curiam officium fisci et patrimonii nostri advocati baiuli et vicarii Villae et Vicariae ac committatus podii ceritani et ceritaniae obitu benedicti comelles Jurisperiti [...] tibi ordeno meo Anthoni Oliba juris utriusque doctori [...]»; ACA, Canc., 4290, f. 124r.

12. ACA, Canc., 4292, f. 48v.

13. ACA, Canc., 4866, f. 49v (advocat fiscal) i 4867, f. 32r (doctor tercera sala).

14. Per exemple, ACA, G, 1049, f. 117r.

15. Jon ARRIETA ALBERDI, «El Consejo de Aragón y las Cortes catalanas», a *Les Corts a Catalunya. Actes del Congrés d'història institucional*, Barcelona, 1988, p. 250-252.

16. ACA, G, 1049, f. 275v.

17. Carta de 7 de febrer de 1598 del duc de Feria al rei (ACA, CA, 344). Aquesta carta la recull parcialment (però amb el fragment citat en el text) Xavier TORRES SANS, «Les bandositats de nyerros i cadells a la reial Audiència de Catalunya (1590-1630): «policia o alto gobierno?», *Pedralbes*, 5, p. 163. Probablement és cert que Oliba tenia un caràcter difícil, ja que un declarat partidari seu, Jeroni PUJADES, *Dietari de Jeroni Pujades*. Edició a cura de Josep M. Casas Homs, Barcelona, 1975, vol. I (1601-1605), p. 164, ens dirà que era «algun tant melancòlic, y axí era menester que los negociants li fossen breus y los advocats no vaniloquos». Tot i això, Fontanella ens narra com en els seus inicis com a advocat havia trobat el consell d'Oliba [FONTANELLA, Joan Pere (Joannes Petrus), *Tractatus de pac-*

dositat Cadell: «el es natural de la val de carol muy embaraçado en las passiones antiguas de la tierra, de la parcialidad de Cadel, y que publicamente hazia su causa aqui, maldiziendo al duque de maqueda, y a todos los que se empleavan en el caso de Arseguel, y que todos sus sobrinos y parientes seguian el mismo camino y algunos dellos huydos por ladrones publicos». ¹⁸ «Estos dias se ha levantado una quadrilla de vandoleros que anda entre Lerida y Balaguer a la parte de Aragon de las Reliquias de Arsegal y otros de la voluntad Cadel [...] (i es queixa de la poca col·laboració de les autoritats catalanes). Yo lo siento en el alma, hago lo que puedo pero todo es poco, y el daño principal viene del abogado fiscal del crimen [OLIBA] cuyas letras aunque son (segun se dize) grandes, camina por las opiniones mismas de tener atada la justicia.» ¹⁹

Per contra, els valedors d'Oliba eren el vicecanceller Dídac Covarruvias i Sanç, valencià de Cocentaina, nebot de Diego Covarruvias i Leiva, el destacat jurista castellà, a qui dedica les seves dues obres, i el regent Francesc Sans, originari de Puigcerdà i probablement també membre de la família Cadell.

Tanmateix, el punt més àlgid de les friccions entre el duc de Fera i Oliba va arribar arran del conflicte de la publicació de les constitucions de 1599. Acabades les Corts, Felip II (III) va marxar sense haver signat les constitucions, i quan les va remetre havia modificat alguns capítols. En particular, els diputats i els consellers de Barcelona no estaven disposats a acceptar la modificació de cinc d'aquestes constitucions, que afectaven les facultats del virrei i la prohibició dels pedrenyals. ²⁰ En conseqüència, els diputats es van negar a imprimir les constitucions. El conflicte semblava perpetuar-se, i el virrei va decidir passar a l'acció. Amb aquest

tis nuptialibus, sive de capitulis matrimonialibus, Ginebra, 1752, clàus. 4, gl. 9, p. 1, n. 7 i 25], i Càncer se'n considerava deixeble (Cf. EGEA FERNÁNDEZ, Joan, «Les “Variæ Resolutiones” i les “Allegationes iuris” de Jaume Càncer», *RJC*, 1981, p. 824 i nota 18).

18. *Ídem*. De fet, la seva primera actuació pública coneguda té relació amb els Cadell. Es tracta de la intervenció per pacificar l'Alt Urgell després que una partida de Galceran Cadell s'alçés: «Així mateix en dit any (MDLXXXI) en lo mes de dezembre, Entraren per la vall de querol tres Cents y vint y sinc francesos urgonaus y altres los quals havie enviats a sercar galceran Cadell los quals passant per los lochs robaven lo que podien ys menjaren sinquanta moltons de la vila y davallaren fins a la seu de urgell; y així vingueren los ripollesos ha valernos si fos menester y tambe havien havisats ha altres circumvehins; agueren a lles una brega y moriren-ny quatre ho sinc dels urgonaus y premgueremos un morter que portaven y sen tornaren per la vall de la losa y lo virey Envia micer Oliba y m^o Jeronim sorribes per pacificarho y tragueren ab guiatge molts bandolers y galceran Cadell y altres ab destierro y així hos remedia» (GALCERAN VIGUÉ, Salvador, *Dietari de la fidelíssima vila de Puigcerdà*, Fundació Salvador Vives Casajuana, Barcelona, 1977, n. 131, p. 53). Galceran Cadell va anar a servir els terços a la Llombardia (TORRES SANS, Xavier, *Diccionari d'història de Catalunya, op. cit.*, veu *Cadell*).

19. ACA, CA, 345.

20. Cf. la declaració conjunta sobre els pedrenyals signada per tots els doctors de l'Audiència de data 11 de setembre de 1600 a ACA, CA, 344.

motiu, va juntar les tres sales de l'Audiència i, seguint el parer majoritari, va decidir empresonar els diputats rebels i arrestar efectivament un diputat i l'oïdor militar. Només Oliba va votar en contra de l'acord, perquè el va considerar il·legal, i es va negar a firmar l'empresonament. Així ho explica Pujades, qui posa en boca d'Oliba paraules prou clares quant al seu origen:

«Dit dia [12 de juliol de 1601], après de dinar, se juntaren les tres sales en casa del virey per tractar de dit cas; fou la resolucio ques fes *laudamentum curiae* contra los diputats y oydor que no acceptavan les Constitutions. Entén-se que micer Antoni Oliba, advocat fiscal, no ha volguda firmar la súplica, que pretén no hi ha lloc de *laudamentum curiae*. Hagué y, entre ells, gran avalot. Diuse que quant micer Oliba digué que nos podia fer *laudamentum*, li digué que ell tenia consell de doctor ques podia fer; y dit Oliba li digué: «Y qui és?» Y lo regent, micer don Joseph Mur, digué que ell era. Y dit Oliba digué: «A bé, vostra mercè és?». Y llevant-se lo barret digué: «Excellentísim senyor, tots los meus han sempre portades les armes al coll y jo, per fugir de assò, me posí a estudiar, y si vostra excellèntia fa assò, tinc por que no les hayam de pendrer; al ho menos jo me n'aniré a les montanyes entre los meus a la Vall de Carol».²¹

L'empresonament dels diputats va acabar d'agreujar el conflicte entre el virrei i les institucions catalanes.²² Tot plegat va costar el càrrec al duc de Fèria, que va ser destinat a Sicília; el seu lloc el va ocupar Joan Terés, arquebisbe de Tarragona. La solució no va arribar fins a l'abril de 1602, segons Pujades gràcies a la intervenció, entre d'altres, del vicecanceller Covarruvias.²³ Va caldre, però, la desaparició de l'escena de dos dels principals protagonistes de l'afer: el duc de Fèria,

21. PUJADES, *op. cit.*, I, p. 157. Aquest fragment és recollit també per TORRES SANS, Xavier, «Les lluites...», *op. cit.*, p. 195, i per SALES, Núria, *Història de Catalunya* (director Pierre Vilar), vol. IV, *Els segles de la decadència*, Barcelona, 1987, p. 179. Cal destacar que malgrat la referència que es posa en boca d'Oliba de tornar entre els seus, prou explícita pel que fa al seu origen familiar i al bandolerisme, qui recomana l'empresonament és un altre magistrat del bàndol cadell, segons TORRES SANS, Xavier, «Les bandositats...», *op. cit.*, p. 171, on intenta fer un catàleg de la filiació cadella o nyerra dels magistrats de la Reial Audiència.

22. El desenvolupament dels fets pot seguir-se a través del Diari de PUJADES, *op. cit.*, I, p. 156-158, 174-175 i 248, i *Dietari del Antich Consell Barceloní*, *op. cit.*, p. 280 i 401 i s.

23. *Ídem*, p. 248. També ARRIETA ALBERDI, Jon, «La disputa en torno a la jurisdicció real en Catalunya (1585-1640): de la acumulació de la tensió a la explosió bèlica», *Pedralbes, Revista d'Història Moderna*, 1995, núm. 15, p. 61-69. Cf. l'«Acte de concert, fet entre lo Excellentísim Loctinent General, y los Deputats del General de Catalunya, cerca de la impressio dels sinch Capítols de Cort, ço es. L. LXXVII. LXXVIII. LXXXVIII. LXXXX», a *Constitutions fetes per la S. C. R. Magestat del Rey Don Phelip Segon, Rey de Castella, de Arago, & c, en la primera Cort, celebra als Cathalans, en la ciutat de Barcelona en lo Monastir de S. Francesch en lo Any 1599*, Barcelona, 1603, f. LXVII-LXVIII, i a *Constitucions i altres drets de Catalunya*, I, 1, 20, p. 64 i 65.

substituint en el virregnat, i el mateix Oliba, traspasat poc després d'haver-se negat a signar l'ordre d'empresonament. Fou el dimecres 12 de setembre de 1601, i Pujades li va dedicar en el seu diari la necrològica següent, de la qual ja n'he transcrit algun incís:

«Dit dia, a quatre hores de la tarda, morí micer Antoni Oliba, doctor de la tercera sala del real Consell y advocat fiscal en aquell. Morí de mal de illada y de febre. Era altre Barthol en sciència, resolut i senser y molt bon christià; era algun tant malencòlic, y axí era menester que los negociants li fossen breus y los advocats no vaniloquos. No volgué ser advocat fiscal en lo Consell supremo de Aragó y après, elet regent, tampoc ho volgué acceptar. Compongué sobre lo Usatge alium namque. Era molt bon català, defensor de la terra; no volgué firmar la regalia que lo virey, a consell de micer Joseph Mur, volia fer contra los diputats per lo negoci de les Constitucions. Farà molta falta, perquè hi ha pocs que vullan dir la veritat».²⁴

2. EL DRET CATALÀ EN L'OBRA D'OLIBA

Acabem de veure com el seu contemporani Pujades considerava Oliba «molt bon català i defensor de la terra», qui també va assenyalar en referència a la solució final del conflicte de la publicació de les constitucions que «com ya és mort micer Antoni Oliba y no hi hagué qui lladrás en favor de la pàtria».²⁵ Com es tradueix aquest tarannà en el tractament del dret català, si és que té alguna traducció?

Les dues obres d'Antoni Oliba poden considerar-se com sengles exposicions del dret privat (*Commentarii de Actionibus*) i del dret públic (*Com. Ad usat. Alium namque*) vigent a Catalunya. En particular, vull referir-me al dret privat, per bé que forçosament l'exposició no pot ser completa, atès que el *Commentarii de Actionibus* és incomplet. En efecte, l'índex del segon volum constata l'existència de quatre llibres, el contingut dels quals Oliba resumeix en el capítol 7 de la introducció a la segona part, però dels quals només un és imprès. L'existència d'un llibre segon de la segona part es confirma, a més, per les remissions internes dels autors. Cal recordar, en aquest sentit, que l'edició del *Commentarii de Actionibus* és pòstuma (1606), i que si bé el primer volum sembla publicat tal com l'havia deixat preparat l'autor, al segon volum Hipòlit de Muntaner hi va afegir unes *addi-*

24. PUJADES, *op. cit.*, I, p. 164.

25. PUJADES, I, p. 164 i 174, respectivament. En temps força més propers hem vist encara com Oliba és qualificat de patriota: FERRO, Víctor, *El dret públic català. Les institucions a Catalunya fins el Decret de Nova Planta*, Vic, 1987, p. 337, n. 188.

cions d'un caire ben oposat —en la mesura que es tracta majoritàriament d'un requitzell de cites d'autors europeus contemporanis de l'anomenada *literatura jurídica pràctica*— al caràcter docte i teòric dels pocs autors que esmenta Oliba, essencialment els humanistes francesos.

En qualsevol cas, la causa declarada d'ambdós obres és el desconeixement del dret català de què acusa els advocats del Principat. Afirmar, per exemple, al prefaci del *Comentari al usatge Alium namque*, que els advocats catalans ignoren completament el dret propi i la doctrina catalana, i només fan que citar dret comú i autors del dret comú (hi insisteix al capítol 11, n. 19, i assenyala que abans de conèixer el dret estranger cal conèixer el propi, la qual cosa redunda en perjudici seu, ja que «Habet enim haec coniunctio iuris communis Populi Romani cum iure municipali, & proprio cuiusq. provinciae magnam utilitatem, & ad legum intelligentiam, & iudiciorum disceptationem»).²⁶

Aquesta intenció es manifesta en l'estructura del *Commentarii de Actionibus*. La primera part, dedicada a les accions en general, es divideix en tres llibres: el primer, dedicat a les accions en general; el segon, que analitza el títol de les accions de les *Instituta* seguint el mètode de glossa, i el tercer, «in quo agitur de altera interpretatione ad titulum de Action. Inst. quae ad ius Cathalonicum pertinet». D'aquesta manera, podríem dir que el llibre s'estructura sobre una part general, que s'obtidria del text de Justinià, cosa òbvia atès que era l'únic ordenament jurídic complet de l'època, i que a continuació fa un estudi del dret civil català, abans d'entrar en l'anàlisi específica de cada acció, matèria de la part segona de l'obra. En realitat, aquest llibre tercer de la primera part pot considerar-se com la primera història i la primera exposició impresa amb pretensió de completesa del dret català.

En concret, al capítol 2 d'aquest llibre tercer presenta una breu història del dret català, després d'haver-se referit al capítol primer a la vigència de les lleis gòtiques a Catalunya. L'origen de la legislació catalana la situa als *Usatges*, específicament, en la tasca legisladora de Ramon Berenguer I i Almodis, per bé que lamenta que mentre aquí es lluitava contra els àrabs, a Itàlia s'havia redescobert el dret justinianeu i havia començat el seu estudi. Assenyala que la recepció posterior del dret romà va provocar que el dret català constituís un seguit d'excepcions o de derogacions al dret comú, i fa esment del caràcter paccionat de la legislació a Catalunya. Igualment es refereix als costums generals de Catalunya, en particular a les *Commemoracions de Pere Albert*. Al capítol 3, Oliba intenta estructurar quins són els principis que es desprenen del dret català, i acaba amb una referència als autors anteriors a ell que han tractat del dret català, amb un mètode que, sens dubte, recorda poderosament el que a començament de segle va fer servir Brocà i

26. *Commentarii de Actionibus*, prefaci, n. 23.

Montagut a la *Historia del Derecho de Cataluña*. La cita és molt exhaustiva, per bé que destaca els grans glossadors dels *Usatges*, Jaume de Montjuïc, Jaume i Guillem Vallseca, Jaume Callís i Jaume Marquilles, així com Tomàs Mieres i Jaume Socarrats, i fins i tot fa esment dels comentaristes del dret canònic d'origen català.

A partir d'aquí, va analitzant les diverses institucions regulades per lleis catalanes. Al capítol 4, per exemple, s'ocupa de qüestions feudals, després de la *restitutio in integrum*, de les accions revocatòries, de la successió intestada, dels herelements, en fi, de totes les institucions regulades per lleis catalanes. Malgrat la data de la publicació, el gruix del *Commentarii de Actionibus* es va escriure probablement abans de 1590, amb la qual cosa a penes si hi ha referències a les constitucions aprovades en particular a les Corts de 1599.

Per això, en el tema de fonts del dret català, a les quals dedica força atenció, la seva argumentació es basa en l'usatge *Iuditia curiae*, del qual es deriva que, en defecte de dret propi (usatges, legislació reial i de corts, costums generals i locals), cal acudir a l'arbitri del jutge.²⁷ A més de servir de dret d'aplicació supletòria, el *ius commune* és criteri d'interpretació del dret propi²⁸ i, per tant, sempre que hi ha una contradicció, la interpretació ha de ser restrictiva.²⁹ Aquesta aplicació supletòria no es fonamenta en el fet que el *ius commune* vingui d'un legislador superior, sinó en el fet que conté les essències del seny i la bona raó.³⁰ D'altra banda, també es refereix al *Llibre de Consolat de Mar*, que, segons ell, és aplicable quan ambdues parts són comerciants.³¹

No obstant això, no només és destacable l'estudi del dret català, sinó com es fa aquest estudi: en pla d'igualtat amb el *ius commune*. Això ho destaca el mateix Oliba en referència al contingut normatiu dels *Usatges*.³² Però s'aprecia sobretot en la denominació que rep el nostre dret: considera inapropiada l'expressió *ius municipale*, perquè equivaldria a comparar Catalunya amb una ciutat romana, i així recorre a expressions com *ius nostrum* o *ius cathalanicum*.³³

La conseqüència que se'n deriva és que el dret català és susceptible del ma-

27. Atesa l'abrogació de les lleis gòtiques: p. 1, lib. 3, cap. 2, n. 21. Vegeu ad § nanque si cui, n. 4; ad § poenales, n. 33; ad § ex maleficiis, n. 5.

28. P. 1, lib. 3, ad § si quis postulante, inici.

29. P. 1, lib. 3, cap. 4, n. 20; ad § ex maleficiis, n. 19 i 26; ad § fuerat, n. 10.

30. P. 1, lib. 3, ad § poenales, n. 42; ad § curare, n. 2 i 3. Ara bé, en matèria de procediment s'aplicaria exclusivament el dret català: ad § actionum, n. 6.

31. P. 1, lib. 3, ad § in personam, nn. 2 i 3; ad § in bona fidei, n. 8.

32. Vegeu com a exemple *íd.*, cap. 3, n. 76 i 77. En un altre nivell, afirmarà que el dret feudal català és concordant amb el dret feudal incorporat al *Corpus* (*íd.*, n. 38), encara que de vegades també se n'aparti (p. 1, lib. 3, ad § rei persequendæ, n. 2 i 3).

33. L'expressió *ius municipale* aplicada al dret català només l'hem sabuda trobar en aquest lli-

teix tractament científic que el *ius commune*. Així es palesa l'emmotllament de l'exposició del dret català a l'ordre del títol de les accions de les *Instituta*³⁴ i de la cita dels juristes catalans en un pla d'igualtat amb els grans juristes europeus. Al capdavant, segons Oliba, tant el dret català com el *ius commune* responen a uns mateixos principis.³⁵

Així mateix, cal esmentar que Antoni Oliba va ser el relator de la Provisió reial de 5 de maig de 1595 relativa a la condició dels aranesos i al dret aplicable supletòriament a la Vall d'Aran en defecte de privilegis i costums propis. En la seva relació, incorporada al Llibre de *Privilegis, franquesas y libertats* de la Vall, estableix que els aranesos tenen la condició de catalans i que el dret d'aplicació supletòria és el general del Principat.³⁶

A la vista de la seva obra i de les dades biogràfiques que succintament s'han presentat, cal concloure que Antoni Oliba constitueix una figura preeminent i alhora peculiar en la tradició jurídica catalana. La seva obra no es pot emmarcar en la bibliografia de tipus pràctic,³⁷ de la qual en seran els màxims exponents Fontanella i Càncer, sinó que és una obra profundament humanista, molt propera a l'es-

bre tercer, § sunt præterea, n. 7. En aquest sentit, sembla oportú aportar la visió de MOLÍ, *Tractatus de ritu nuptiarum*, op. cit., lib. 2, diff. 7, n. 48, qui compara Oliba i Càncer: «Vocamus vero usaticis, scriptas leges generales, quæ usu approbante legum veterum indulgentia promulgatæ sunt, idem Oliba, præf. n. 2, quibus sic dilligenter excussis, constat præfatas Constitutiones, suprascripta tantum ratione defendi posse, non cæteris, quæ falsæ sunt infirmæ, fragiles, & adversus communes traditiones ut fatetur Cancer».

34. En aquest sentit, destaca que la primera compilació de les constitucions i altres drets de Catalunya seguia l'ordre del *Codex*, fent esment a la traducció al català de totes les lleis, que ja des de Martí I l'Humà (Corts de 1409) eren sempre redactades en la nostra llengua i no en llatí (p. 1, lib. 3, cap. 3. n. 13 i 14)

35. P. 1, lib. 3, cap. 3, n. 7. Vegeu també *id.*, ad § rursus, n. 1 pel que fa a la *restitutio in integrum*; ad § item serviana, pel que fa a les accions pignorativa i hipotecària; o en termes més generals, ad § sic itaque, n. 1, en què destaca l'absència d'*especialitats* en el nostre dret.

36. «[...] feta relacio en la Real Audiencia per Antoni Oliba doctor de la Real Audiencia y Relator de la causa [...] Estos y altres merits del proces atesos y altrament inseguint la dita conclusio en la Real Audiencia feta proveheix, y declara que los homens de dita Vall de Aran son Cathalans, y aquells y asseñaladament los habitants en las villas del Terço de Pujolo se dehuen tractar regir y gobernar com a Cathalans [...] y segons la disposicio de les generals Constitucions y altres drets municipals del Principat de Catahalunya en administrar justicia a dita Vall esen de servir». La notícia i la transcripció completa de la Provisió es troba a BROCA, Guillem Maria DE, *Historia del derecho de Cataluña especialmente del civil y exposición de las instituciones del derecho civil del mismo territorio en relación con el código civil de España y la jurisprudencia*, Barcelona, reimpressió en la col·lecció «Textos Jurídics Catalans», 1985, p. 327-329, nota 10.

37. Malgrat l'opinió expressada en el pròleg signat per *Revista Jurídica de Catalunya* a MASPONS I ANGLASELL, *Dictamens de don Francisco de P. Maspons y Anglaseñell*, Barcelona, 1922, p. 7: «No res més que col·leccions d'estudis de casos concrets són les obres dels nostres jurisconsults clàssics,

cola tolosana, que traspua un gran coneixement del dret romà, al qual s'integra harmoniosament el dret català. Probablement, l'únic autor que admet la comparació amb Oliba, quant al seu mètode científic i a la seva obra, és Finestres, dos segles més tard, un altre autor certament peculiar en la nostra tradició jurídica, que no és estrany que el destaqués entre els millors comentaristes de dret romà catalans.³⁸ La commemoració del quatre-cents aniversari de la seva mort ha de servir per a recordar que Antoni Oliba és un dels juristes més importants de la història del dret català.

fins i tot les que menys en donen l'apariència, com el *Tractat de les accions* d'Antoni d'Oliba». Crec que és suficient amb la dada que al llarg del *Commentari de Actionibus* solament són citades amb el seu any quatre sentències de la Reial Audiència.

38. FINESTRES I DE MONSALVO, Josep (Josephus), *In Hermogeniani JC juris epitomarum libros VI Commentarius*, t. I, Cerveriæ, 1757, dedicatòria a Gregori Maians, tot comparant el *Commentari de Actionibus* amb un dels més famosos tractats sobre les accions del *ius commune* europeu, el d'Eguinarius BARO.